

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Скалацький В.М. к. філос. н. КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ

У статті здійснено соціально-філософський аналіз передумов формування та реальних умов розвитку інформаційного суспільства в Україні, окреслені основні протиріччя означеного процесу.

Ключові слова: суспільство, інформація, знання, інформаційне суспільство, комп'ютеризація, інформаційно-комунікаційні технології.

В останні десятиліття відбулися структурні зрушення у всіх життєво важливих сферах життєдіяльності людини, розпочався перехід до нових форм організації праці, почав змінюватися її характер, система суспільних відносин, трансформуватися структура світової економіки. Надшвидкі темпи НТР стали плідним підґрунтям для перебудови всієї життєдіяльності суспільства. Відповіддю на ці суспільні трансформації стало формування нових теорій суспільного розвитку провідними представниками західної філософії. Вони намагалися не лише осмислити становлення нового типу суспільства, а й влучно назвати його. Серед назв – “постбуржуазне” (К.Боулдінг), “технотронне” (З.Бжезінський), “програмоване” (А.Турен), “нове індустріальне суспільство” (Дж.Гелбрейт), “постіндустріальне суспільство” (Д.Белл) і, зрештою, “інформаційне суспільство” (В.Дайзард, О.Тоффлер, Т.Стоуньєр, Дж.Нейсбіт, Й.Масуда, Ф.Ферраротті).

Жоден із філософів, який писав про означену проблему, не сумнівався в радикальному оновленні всього життя людства в рамках цього нового устрою. Вказані мислителі також були однозначними у твердженні про те, що сучасне суспільство вийшло на якісно новий рівень цивілізаційного поступу, де сфера послуг, інформація, знання постають головними рушійними чинниками соціо-культурного, економічного розвитку.

Роки самостійного, незалежного буття України також стали серйозним випробуванням для нашої держави, пов'язаним з трансформаційними процесами, що відбулися у соціально-економічній та інших сферах. Інформація, що міститься у звітах державних органів влади та виступах

нашої політичної еліти, свідчить про необхідність переходу країни до економічного зростання інноваційного типу.

У зв'язку з цим необхідно виявити концептуальні основи, практичні шляхи прискореного переходу України до інформаційного суспільства, проаналізувавши передумови її інтеграції до глобальної інформаційної спільноти, що і є метою даної статті.

Відсутність чіткої, послідовної державної політики в Україні, спрямованої на розбудову інформаційного суспільства (ІС) і суспільства, побудованого на знаннях, поглиблює відставання від розвинутих країн. Розвиток лише окремих фрагментів його початкової стадії, систем зв'язку і комунікацій, спрощений перелік Інтернет-послуг, автоматизація і управління банківських та деяких інших сфер важливий, але не є кінцевою метою. Якщо все звести лише до цього, нам залишається роль залежних користувачів чужих знань і технологій, а не їх розробників.

Сучасне ІС та його наступна фаза – суспільство, побудоване на знаннях, окрім технологічного, набуло багато вимірів: гуманітарного, мас-медійного, культурологічного, освітньо-наукового та інших. У науковій літературі можна виділити два основних підходи до розгляду ІС: концепція постіндустріалізму, що визначає новий етап розвитку суспільства як постіндустріальний (Д.Белл, Р.Дарендорф, А.Турен та інші); концепція власне ІС (О.Тоффлер, Й.Масуда, З.Бжезинський, М.Маклюен, М.Кастельс та інші).

Для створення цілісної моделі такого суспільства і власне економіки знань та індустрії інтелектуальних інформаційних технологій Україні необхідно паралельно розбудовувати дві фази ІС: перша – прискорити побудову інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури країни шляхом залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій (що на сьогодні вже здійснюється); розширення конкурентного середовища серед провайдерів Інтернету та мобільного зв'язку; друга – одночасно мобілізувати науку, освіту, промисловість, гуманітарну, мас-медійну сфери і бізнес на

пріоритетних розвитках ІС, побудованого на знаннях. Така стратегія дозволила б Україні побудувати розвинене інформаційне середовище, конкурентноспроможну індустрію інтелектуальних інформаційних технологій та власну економіку знань, стати повноправним членом міжнародної світової кооперації у створенні глобального ІС.

Слід зазначити, що програми Президента та Уряду України містять положення щодо побудови ІС в Україні. З огляду на це, індустрія інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) повинна перетворитись на системну базу, найважливіший чинник соціально-економічної трансформації країни, створення ефективної економіки, розвитку громадянського суспільства і демократизації української держави, європейської інтеграції України. ІКТ, як наголошувалось на парламентських слуханнях з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні (21 вересня 2005 р.), спроможні “послабити вплив багатьох традиційних перешкод, особливо пов’язаних з часом та відстанню”. Їх слід розглядати як “потужний інструмент підвищення економічного зростання, створення нових робочих місць, підвищення рівня життя для всіх”. Вони можуть “сприяти веденню діалогу між народами, країнами і цивілізаціями” [1, с.3].

Відтак завдання побудови в Україні ІС є, як вже зазначалось, об’єктивно необхідним. Тому Україна має починати з формування базових засад, на які спиратиметься формування ІС в майбутньому. Причому найпершим та ключовим завданням є створення саме економічних засад як базису, без якого усі спроби впровадження інших складових ІС приречені на поразку. Очікувати визрівання в Україні економічних передумов і формування інституційних умов, які приведуть до формування ІС еволюційним шляхом, означає фактично виключити нашу державу зі світового цивілізаційного процесу та поступу світової економіки. Стратегія соціально-економічних перетворень, які здійснюються в Україні сьогодні та здійснюватимуться завтра, має містити заходи щодо активного формування засад її інноваційного розвитку. Зокрема створення нових інформаційних

технологій, а за словами директора інституту кібернетики НАН України І.Сергієнка – “інтелектуальних інформаційних технологій, що базуються на використанні елементів інтелекту людини. Саме вони мають розглядатися як база для побудови ІС” [2, с. 69].

Необхідно зазначити, що Україна володіє підготовленими кадрами для розвитку інформаційної сфери. Щорічно українські вищі навчальні заклади випускають достатню кількість спеціалістів в інформаційно-технологічній сфері (включаючи математиків). Україна входить до п'ятірки держав з найбільшим кадровим потенціалом фахівців з комп'ютерних наук (дані Міжнародного агентства Grain Bench). Україна має один із найвищих у світі індексів освіченості (98% письменного населення) великий науковий потенціал і традиції у цій сфері. Наукові школи України (С.Лебедев, В.Глушков, В.Михалевич, І.Сергієнко, О.Кухтенко, О.Івахненко) відомі досягненнями у галузі кібернетики та обчислювальної техніки, розробками нових матеріалів, дослідженнями в галузі фізики низьких температур, електрозварювання, нанотехнологій тощо

Проте в Україні, як і у багатьох країнах із перехідною економікою, до цього часу поширене дещо спрощене уявлення про роль і місце ІКТ у розвитку державного і приватного сектору економіки. Зокрема, однією із помилок, як зазначають дослідники, є переконання, що ІКТ – це сектор економіки, який здатний розвиватися “сам по собі”, тобто на основі ініціатив приватного бізнесу і не потребує планування за участю держави [3, с. 25-27].

Однак, світовий досвід показує, що ІКТ – не просто технічна інфраструктура, пов'язана, наприклад, з комп'ютеризацією чи телефонізацією. Насамперед це – інструмент глобального перерозподілу ідей, капіталів та праці, який визначає парадигму розвитку глобалізованого світу. Саме завдяки ІКТ стало можливим широке розповсюдження здобутків науково-технічної революції, новітніх технологій, вільне переміщення фінансового капіталу та стрімкий ріст т. зв. “гуманітарного капіталу”. Тому для країн, що розвиваються, та перехідних економік, найширше

запровадження ІКТ є, без перебільшення, економічною панацеєю. Оскільки ІКТ мають відношення до всіх сфер сучасного життя та постійно здійснюють вплив на розвиток суспільства і окремої людини, слід розуміти, що таким чином ІКТ є сучасним універсальним та багатофункціональним інструментом розвитку держави і суспільства в глобалізованому світі. Індустрія ІКТ гармонійно поєднує телекомунікаційні та інформаційні послуги, виробництво інформаційних технологій та телекомунікацій, програмно-технічних засобів і електронних інформаційних ресурсів. Це одна з галузей національної економіки, “яка повинна становити значну частку ВВП” [4, с. 10].

Досвід передових в інформаційній галузі країн: Японії, Сполучених Штатів Америки, Великобританії переконує, що розвиток ІС можливий лише в разі вироблення чітких соціально-економічних пріоритетів розвитку країн із використанням ІКТ, що підтримуються політичною волею лідерів країн. Разом з тим, такий підхід може бути опрацьований лише за умови рівноправної участі трьох секторів - державного, приватного та громадянського суспільства.

Сучасні розвинені держави приділяють величезну увагу як розвитку ІКТ, його плануванню, так і розробці відповідних стратегій. Зрозуміло, інтеграція України до будь-якого наддержавного об'єднання вимагає від нашої держави наявності власного стратегічного бачення розвитку інформаційного суспільства та передумов для його реалізації.

Особливу цінність для нас становить досвід іноземних держав, які вже встигли останніми десятиліттями здійснити стрибок у майбутнє. Індія, Південна Корея, Малайзія, Тайвань, Ірландія, Сінгапур, Фінляндія, Ізраїль подолали межу “цифрового розриву” завдяки добре розробленим та реалістичним стратегіям розвитку інформаційного суспільства у цих державах.

Загалом, усі країни однаковою мірою переживають проблемний перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, але їх шляхи

є різними. Це відбувається тому, що формуються вони, виходячи передовсім з існуючих національних реалій.

Стратегія, побудована на запровадженні й розвитку ІКТ, може стати надійною підвалиною формування ІС в цілому. Слід наголосити, що в сучасному світі практично не залишилось таких сфер діяльності, де ІКТ не застосовуються прямо чи опосередковано. Вони впливають на правила ведення бізнесу, поведінки на ринках та всередині організацій, кардинально змінюють способи обміну знаннями та процес створення нових знань, відіграють важливу роль в розвитку особистості.

При цьому становлення ІС не залежить від конкретних політичних чи ідеологічних уподобань його суб'єктів. Становлення ІС, відповідно, формування його національної стратегії не повинно розглядатися як прерогатива окремих корпоративних груп та засіб досягнення їхніх інтересів. Навпаки, приклад сучасних розвинених країн переконує, що розвиток ІС та ІКТ сприяє досягненню своїх цілей всіма групами, складовими суспільства, суб'єктами політики та економіки.

Національна стратегія розвитку інформаційного суспільства (НСРІС) передбачає використання можливостей зацікавлених сторін. Залучення у проектах становлення ІКТ забезпечує учасникам сучасний доступ до інформаційних ресурсів і ноу-хау, що в першу чергу важливо для державних установ та наукових закладів. Крім того, участь у проектах зазначеної стратегії сприяє комплексному проведенню політичних, економічних та суспільних реформ взагалі. Створення нових технологій активізує ці процеси та надає їм більшої осмисленості. Зрештою, побоювання залишитись на узбіччі світових процесів розвитку також може стати додатковим стимулом у проведенні реформ, оскільки ІКТ є не лише інструментом та фактором впливу, але й окремим напрямком економічної діяльності, який посідає особливе місце, оскільки характеризується: а) високою привабливістю для інвестицій та інноваційних технологій, б) здатністю поширювати ці

технології на інші сектори економіки. Ці аспекти слід враховувати при розробці стратегії розвитку інноваційної економіки.

У світі ще не вироблено універсальних методів розвитку ІКТ, які були б стовідсотково дієвими для усіх держав. Кожна країна підходить до розв'язання цього завдання з огляду на власні геополітичні, економічні, соціальні та культурні інтереси, однак основоположними принципами розвитку ІС мають бути: реальне бачення цілей та методів; стратегічне партнерство всіх зацікавлених сторін; політична воля до втілення стратегії.

Національна стратегія розвитку ІС повинна містити ці принципи, а також виходити з реально наявних ресурсів та базуватись на реалістичних пріоритетах і бути спрямованою на досягнення конкретного результату.

Така стратегія розвитку в Україні передбачає виконання низки завдань, основні з яких: консолідувати суспільні сили для здійснення економічних та інституційних реформ; визначити роль кожного сектору (держава, бізнес, громадськість), розвинути партнерство між вказаними секторами; зосередити ресурси для розвитку ІКТ з метою досягнення національних пріоритетів, а також додатково залучити інвестиції; трансформувати національну інноваційну систему для задоволення загально технологічних та освітніх вимог ІКТ.

Однак, реалізація даної стратегії з необхідністю передбачає стратегічне, масштабне і далекоглядне бачення розвитку ІС; активну і визначальну участь урядів; потужну аналітичну підтримку науково-дослідницьких інституцій.

Все вищезазначене дає підстави стверджувати, що реалізація відповідної стратегії, може і повинна відбуватися лише через співпрацю та взаємну координацію дій з боку усіх суспільних секторів. За таких обставин держава має відігравати координуючу роль, бізнес – надавати фінансову підтримку, а громадськість – наповнювати ініціативу змістом. Стратегії інформаційного розвитку повинні залучати можливості всіх зацікавлених сторін та сприяти мобілізації наявних ресурсів усіх суспільних секторів.

Участь у процесі реалізації стратегії є додатковим стимулом для здійснення інвестицій зі сторони учасників в окремі частини та проекти стратегії. Участь у проектах становлення технологій ІС забезпечує всім учасникам доступ до інформаційних та знанневих ресурсів. Саме такий підхід не лише прийнято державами, що сьогодні здійснюють успішний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, а й активно реалізується на практиці.

Найперше з чого повинна починатися реалізація Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства – це формування свідомості громадян, з опанування ними найновіших знань та пошуку шляхів і методів їх ефективного використання у науково-технологічних, управлінських, освітніх та інших інноваціях. Інформаційна економіка, будучи за своєю природою інноваційною, диктує принцип “Зроби сам так, щоб твоя продукція застаріла”. Сьогодні це один із девізів компанії “Майкрософт”. Продукція все одно застаріє, лише головну роль у цьому можуть відіграти конкуренти. У цьому контексті також дуже важливим є формування у громадян України сприйнятливості нового та готовності до постійних змін.

Лідери розвинутих країн вже давно зрозуміли цю істину і проводять конструктивні реформи для налагодження спільного діалогу та досягнення спільної мети – побудови ІС для всіх за участю суспільних секторів. Важливою умовою такого розвитку є створення і функціонування органів з питань інформаційного суспільства на державному рівні.

Аналізуючи поточний стан та перспективи формування цієї умови в Україні, слід зазначити, що неможливо однозначно визначити якусь еталонну модель або функції, межі впливу чи шлях розвитку такого органу. Формування “органів з питань інформаційного суспільства” відбувається у кожній окремій державі з урахуванням сукупності різних обставин та ресурсів. Аналіз їх діяльності показує, що у них зовсім різні повноваження, статус, мета діяльності, підпорядкування, фінансування, найближчі перспективи тощо.

Цікавим для України є досвід відносно “молодих” країн в інформаційному розвитку, а саме: Литви, Польщі, Угорщини, Словаччини, Словенії та Румунії, у яких створення подібних органів є позитивною практикою. Отож, сьогодні, Україна має можливість ознайомитися з практичними кроками цих країн та використати їх досвід і розпочати діяти у даному напрямку. Власне, для України вивчення досвіду саме цих держав є найбільш оптимальним, оскільки вони: знаходяться у “спільній” географічній зоні; мають практично ті ж проблеми, переваги та недоліки, завдання та пріоритети, що сьогодні існують і в Україні; зробили лише перші кроки у процесі формування ІС, визначили пріоритети інформаційної політики, розпочали формувати законодавство у цій галузі, визначити розміри фінансування галузі у державних та місцевих бюджетах, окреслили вектори інтеграції у глобальне ІС.

Наприклад, візьмемо Польщу, в якій 23 січня 2001 року, виконуючи постанову Ради Міністрів, Міністр Науки (Голова Державного Комітету Наукових Досліджень) започаткував Форум Інформаційного Суспільства. До складу Форуму входять представники уряду, місцеві органи самоврядування і бізнес сектор, що працює в інформаційній сфері.

У 2001 році Комітет з Європейської Інтеграції створив Групу “Europe+” у яку ввійшли представники Державного Комітету Наукових Досліджень, Міністерство пошти та телекомунікацій, Міністерство економіки, Центральний статистичний орган, Міністерство внутрішніх справ та адміністрація, Міністерство зовнішніх справ, Міністерство фінансів, Міністерство охорони здоров`я та Міністерство аграрного розвитку.

У цьому ж році Рада Міністрів затвердила документ “Польща – Стратегічний план розвитку інформаційного суспільства Польщі протягом 2001-2006 років”. Документ розроблено у відповідності з загальним підходом, що передбачає стратегія “Europe+”. Відповідно до положень документу, Міністр телекомунікацій Польщі є відповідальною особою за

внесення змін та доповнень, встановлення строків та виконання стратегічного плану “Електронна Польща”.

Таким чином, сьогодні очевидним є той факт, що інформаційний розвиток України має здійснюватись з врахуванням зарубіжного досвіду, а ефективне функціонування сучасної інформаційної економіки, побудованої на знаннях та широкому використанні інформаційних технологій, стає можливим за умов наявності належної нормативно-правової бази. Для її створення необхідною є концепція удосконалення і кодифікації законодавства, і на її основі приймати відповідні нормативно-правові акти України, що стосуються окремих правових інститутів сфери ІКТ та сфер, в яких використовуються ІКТ, з максимальною гармонізацією з нормами законодавства ЄС.

Найгостріші проблеми в регулюванні правовідносин в інформаційній сфері, як наголошують українські вчені, пов’язані з невизначеністю або великою розбіжністю в розумінні та практичному застосуванні таких системоутворюючих понять інформаційного права, як “інформаційний суверенітет України”, “інформаційний простір України”, “інформаційна безпека України”, “правовий режим інформації”, принципи міжнародного інформаційного співробітництва”[5, с. 535]. Отже, можна констатувати, що розвиток ІС в Україні повинен здійснюватись на основі адекватного інституційного забезпечення його розвитку. Проте система органів виконавчої влади, які сьогодні функціонують в нашій державі, не в змозі повною мірою забезпечити формування ІС з огляду на такі причини:

1) відсутній інтеграційний чинник у діяльності усіх вищезгаданих органів, тобто єдина структура, яка б об’єднала, скоординувала і правильно скерувала процеси формування інформаційного суспільства, а головне – забезпечила ефективну діяльність органів державної влади щодо формування ІС;

2) недостатньо забезпечується залучення громадськості, представників бізнесу до розроблення проектів рішень, що приймаються в рамках

діяльності державних органів, різного рівня, низький рівень обізнаності громадскості у сфері інформаційно-комунікаційних технологій;

3) високий рівень корумпованості державних службовців;

4) непрозорість діяльності органів державної влади, відсутність належного доступу до інформації у громадськості.

З огляду на стратегічну важливість, масштабність, міжгалузевий характер проблематики розвитку інформаційного суспільства, а також необхідність в якомога стислий час приймати рішення та ефективно їх виконувати, потрібна розбудова спеціальної інституційної системи, яка б передбачала: втілення функціонального принципу державного управління у сфері розбудови ІС; гармонійне поєднання зусиль громадськості, бізнесу та держави в процесі підготовки та виконання рішень, забезпечення їх гласності; чітке визначення змісту повноважень, обов'язків органів державного управління.

Отже, підсумовуючи, можна стверджувати, що за роки незалежності України процеси інформатизації, комп'ютеризації і розвитку телекомунікацій дозволили створити передумови й умови переходу до ІС, інтеграції країни у світове інформаційне співтовариство. Головними з них є наступні: швидко зростає кількість сайтів в Інтернеті, парк ЕОМ, прискореними темпами йде розвиток систем і засобів телекомунікації, збільшується кількість корпоративних інформаційних мереж і число абонентів світових відкритих мереж, розширюється національна мережа зв'язку, успішно здійснюється телефонізація країни, росте ринок засобів мобільного зв'язку тощо.

Література

1. Розвиток інформаційних технологій – шлях до економіки знань розвинутого інформаційного суспільства // Парламентські слухання з розвитку інформаційного суспільства в Україні. – К. – 2005. – 64 с.
2. Сергієнко І.В. Шлях до інформаційного суспільства / І.В. Сергієнко // Україна. Наука і культура: Щорічник. – 2002. – вип. 31 – С. 68-75.
3. Колодюк А.В. Национальные стратегии информационного общества: преимущества и условия реализации в Украине / А.В. Колодюк // Информационное общество. – 2004. – №2. – С. 25–29.
4. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань з

питань розвитку інформаційного суспільства в Україні. – К.: “КИТ”. – 2005. –70 с.

5. Олійник О.В. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної України / О.В. Олійник, О.В. Соснін, Л.Є. Шиманський // Держава і право: Збірник наукових праць. – Вип. 13. – С. 534–541.

Концептуальные основы становления информационного общества в Украине.

Скалацкий В.М.

В статье осуществлен социально-философский анализ предпосылок формирования и реальных условий развития информационного общества в Украине, очерчены основные противоречия отмеченного процесса.

Ключевые слова: общество, информация, знание, информационное общество, компьютеризация, информационно-коммуникационные технологии.

Conceptual bases becoming of informative society in Ukraine

Skalackiy V.M.

In the article are carried out socialphilosophical analysis of pre-conditions of forming and real terms of development of informative society in Ukraine, basic contradictions of the noted process are outlined.

Key words: society, information, knowledge, informative society, computerization, communication technologies.